

მოყვანის შეთქმვა

ზოგიერთი სამკურნალო
მშენარისათვის

„კუნა გეორგია“

საქართველოს კულტურისა და
ბუნების დაცვის საზოგადოება

თბილისი

2001

გამოცემულია „კუნა გეორგიკა“
380008 თბილისი,
ძმები კაკაბაძეების ქ. №3

ავტორები ელდარ გუგავა, თინა იოსებიძე

დაკაბადონდა „კუნა გეორგიკა“
380008 თბილისი,
დაიბეჭდა ძმები კაკაბაძეების ქ. № 3
ბამრცელდა ტელ./ფაქსი: 00995 - 32 - 932555
E-mail: cuna@caucasus.net

Diese Publikation wurde von WWF, World Wide Fund For Nature, im Rahmen des CUNA Projektes "Nachhaltige Nutzung von Heilpflanzen in Georgien" finanziell unterstützt.

ეს პუბლიკაცია გამოიცა ბუნების დაცვის მსოფლიო ფონდის, WWF-ის, ფინანსური ხელშეწყობით, „კუნა გეორგიკას“ პროექტით „სამკურონალო მცენარეების მდგრადი გამოყენება საქართველოში“.

შინაარსი

შესავალი	4
ბაბუაწვერა	7
ბაღის პიტნა	10
ბეგქონდარა	13
გულყვითელა	16
ვარდკაჭაჭა	19
კამა	23
კატაბაღახა	25
კრა ზანა	28
მრავალძარღვა	31
სამკურნალო გეირილა	34
ტუხტი	37
ფარსმანდუკი	40
ქრისტესისხლა	43
შავბაღახა	46
ჭინჭრის დედა	49

შესავალი

სამკურნალო მცენარეების გამოყენება ჯერ კიდევ ჩვენს წელთაღრიცხვამდე პირველად ასირიაში იქნა დაწყებული, მის მიმართ დიდ ინტერესს იჩენდნენ აგრეთვე, ეგვიპტელები და ბერძნები - რომელთა ცოდნას და გამოცდილებას ეზიარა ევროპა, სირია, სპარსეთი. განსაკუთრებული როლი ითამაშა ინდურმა და ჩინურმა ხალხურმა მედიცინამ.

მსოფლიოს მრავალი ქვეყნის ხალხური მედიცინის გამოცდილება საფუძვლად დაედო ანტიკური ხანის კოლხეთისა და იბერიის ხალხთა მიერ სამკურნალო მცენარეთა ველური და კულტურული ფლორის გამოყენებას.

სამკურნალო მცენარეებზე მოთხოვნილება ყოველდღიურად იზრდება, რადგან ისინი ვერ შეცვალა სინთეზური გზით მიღებულმა ქიმიურმა პრეპარატებმა, პირიქით მათი უპირატესობა კიდევ უფრო მნიშვნელოვნად გამოიკვეთა იმის გამო, რომ მცენარეში ფოტოსინთეზის შედეგად მიღებული ნივთიერებები წარმოიშვება ცოცხალ უჯრედში, რომელსაც ძალზედ დიდი საერთო გააჩნია ცხოველურ უჯრედთან (საერთო სტრუქტურა, მსგავსი ბიოქიმიური პროცესები და სხვა). ცხოველური უჯრედი იკვებება მცენარის მიერ წარმოქმნილი ორგანული ნივთიერებებით, ყოველივე აქედან გამომდინარე ადამიანის ორგანიზმისათვის სამკურნალო მცენარე-

ბის მიღება ადვილი და ეფექტურია, ისინი არ არიან ტოქსიკური, არ იწვევენ შემდგომ უარყოფით ზეგავლენას ან სხვა რაიმე უარყოფით მოვლენას ორგანიზმში.

დღეს მსოფლიოს ყველა ქვეყანაში სამკურნალო მცენარეებისადმი ინტერესი ძალზედ დიდია. მრავალი მეცნიერი მიუთითებს, რომ სამკურნალო მცენარეთა რიცხვი 17-20 ათას სახეობამდე აღწევს. მიუხედავად ასეთი დიდი მრავალფეროვნებისა თანამედროვე ეტაპზე გამოიყენება მხოლოდ 400-ე სახეობა.

საქართველო მიეკუთვნება ზომიერი კლიმატის ქვეყანას, რომელიც გამორჩეულია მცენარეთა სახეობების დიდი მრავალფეროვნებით, მათ შორის 900 - სახეობის ენდემით.

თანამედროვე ეტაპზე, როგორც მთელს მსოფლიოში საქართველოშიც ძალზე გაზრდილია ინტერესი და მოთხოვნილება სამკურნალო მცენარეებზე. დღეისათვის ამ მოთხოვნილების დაკმაყოფილება ხდება ველურად მოზარდი სამკურნალო მცენარეთა დამზადების ხარჯზე, აქედან გამომდინარე ველურად მოზარდი სამკურნალო მცენარეების არაგეგმიური დამზადება საშიშროებას უქმნის მათ გადაშენებას და გაქრობას, რაც ასახვას პოულობს ეკოლოგიურ პრობლემებში.

იმისთვის, რომ შენარჩუნებული იქნეს საქართველოში სამკურნალო მცენარეთა დიდი მრავალფეროვნება, უნდა შეწყდეს მათი არაგეგმიური დამზადება, ხოლო სამკურნალო მცენარეებზე მოთხოვნილების დაკმაყოფილება შესაძლებელია განხორციელდეს მათი კულტურაში შემოტანით და მოყვანით. ცნობილია, რომ დღეისათვის საქართველოში სამკურნალო მცენარეთა მოყვანა კულტურის სახით ეპიზოდურ ხასიათს ატარებს, ამიტომ აუცილებელ პირობას წარმოა-

დგენს მისი გაფართოება, რაც ხელს შეუწყობს ბაზარზე სამკურნალო მცენარეებზე მოთხოვნილების დაკმაყოფილებას და ბუნებაში მცენარეთა მრავალფეროვნების შენარჩუნებას.

აღნიშნული პრობლემის დაძლევის ემსახურება ჩვენს მიერ წარმოდგენილი ნაშრომი, რომელიც შედგენილია ექსპერიმენტული კვლევის შედეგების მიხედვით. სამკურნალო მცენარეთა კულტურაში შემოტანის მიზნით „კუნა გეორგიკას“ – საქართველოს კულტურისა და ბუნების დაცვის საზოგადოების პროექტის შესაბამისად საქართველოს სამ რეგიონში ლაგოდეხი, გორი, ქობულეთი ჩატარებული იქნა ექსპერიმენტული ხასიათის სამუშაოები სამი წლის განმავლობაში. დათესილი იქნა სამკურნალო მცენარეების იშვიათი სახეობები, შესწავლილი იქნა მათი ფენოლოგიური ფაზები, აგროტექნოლოგიური პროცესები, მცენარეთა აღების, გამოშრობისა და შენახვის წესები. აღნიშნულ ნაშრომში წარმოდგენილია 15 სახეობის სამკურნალო მცენარის მოვლა მოყვანის პირობები და მათი გაკულტურების გზები. ჩვენი აზრით ნაშრომი დიდ სამსახურს გაუწევთ იმ პირებს ვინც დაინტერესდება სამკურნალო მცენარეების მოყვანით.

ბაბუაწვერა

Taraxacum officinale wigg.

მიეკუთვნება რთულყვავილოვანთა — Asteraceae — ოჯახს. მრავალწლოვანი ბალახოვანი მცენარეა (ნახ. 1) 10-50 სმ. სიმაღლის. ფესვი მთავარდერძიანი კარგად განვითარებული, რომლის სიგრძე 60 სმ-ს აღწევს. ფოთლები სხვადასხვა ზომის როზეტად შეკრებილი, ლანცეტისებური ფორმის, დაკბილული. ყვავილი ენისებური, შეკრებილი ყვავილედებად, ნაყოფი თესლურა, რომელიც ბოლოვდება ქოჩრით და ის ადვილად დაფრინავს ჰაერში. მცენარის ვეგეტატიური ნაწილები შეიცავს დიდი რაოდენობით რძეწვენს.

ბაბუაწვერას ფესვები შეიცავს ტრიტერპენის შენაერთებს, ინულინს, ქოლინინს, ნიკოტინის მჟავას, ცვილს, კაუჩუკს, ცხიმს, ფისებს და სხვა.

ბაბუაწვერას ფესვის ნაყენს იყენებენ კუჭნაწლავის მოქმედების გასაუმჯობესებლად, ნაღვლის მდენ საშუალებად, ბუასილის სამკურნალოდ, როგორც მადის მომგვრელ საშუალებად და სხვა.

საქართველოში ბაბუაწვერა გვხვდება თითქმის ყველგან, ის არ მოითხოვს განსაკუთრებულ პირობებს და ამიტომ მისი გავრცელების არეალი საკმაოდ ფართოა, ის როგორც დაბლობში ასევე მაღალმთიან ადგილებში კარგად ვითარდება. მისი ასეთი ეკოლოგიური პლასტიკურობის გამო კულტურაში შემოტანა და მოყვანა არავითარ სირთულესთან არ არის დაკავშირებული. ის შეიძლება მოვიყვანოთ ნებისმიერი ტიპის ნიადაგებზე. არც წინამორბედისადმი არის მაღალი მოთხოვნილების, ჩვენს ექსპერიმენტში სათოხნი კულტურების შემდეგ განვითარდა კარგად.

ნახ. 1

ბაბუაწვერა

ა - აღმონაცენი;

ბ - ორი ფოთლის ფაზა;

გ - ზრდასრული მცენარე.

ბაბუაწვერას მოსაყვანად ნიადაგი უნდა დამუშავდეს ადრე გაზაფხულზე 5-10 სმ. სიღრმეზე, კარგად გაფხვიერდეს და დაიტეკუნოს. თესვა უნდა ჩატარდეს აპრილის პირველ ნახევარში, თესლის ჩათესვის სიღრმე 1,5-2-სმ. აუცილებელ პირობას წარმოადგენს თესვის შემდეგ ნიადაგის მოტეკვნა, რომ თესლს შეექმნას გაღვივებისათვის საჭირო აუცილებელი პირობები. ტენის უზრუნველყოფის შემთხვევაში 10-15 დღის შემდეგ იწყება აღმოცენება. აღმონაცენი ორი ფოთლის ფაზაში (ნახ. 1 ბ). საკმაოდ ძლიერად გამოიყურება. ყვავილობას იწყებს მაისის მეორე ნახევრიდან და ადგილმდებარეობის მიხედვით ასრულებს ივნისის ბოლომდე. თესვა შეიძლება ჩატარდეს რიგებად, რიგთშორის მანძილი 30-40 სმ. ხოლო მცენარეთა შორის 10-15 სმ. ნათესი მოითხოვს ორჯერად მარგვლას და თოხნას. თუ ნაკვეთი კარგად არის გასუფთავებული მაშინ საკმარისია ერთჯერადი მარგვლა. აღმოსავლეთ საქართველოს პირობებში აუცილებელია მორწყვა საჭიროების მიხედვით.

ვინაიდან ხალხურ მედიცინაში იყენებენ ბაბუაწვერას ფესვებს, მას იღებენ გვიან შემოდგომაზე, ფოთლების დატკნობის შემდეგ. მოსავლის აღება შეიძლება ხელით, რკინის ნიჩბების გამოყენებით. ნიადაგიდან ამოღებულ მცენარეს შემოაცლიან მიწის ზედა ნაწილებს, აჭრიან გვერდით ფესვებს და წვერს, შემდეგ რეცხავენ და აშრობენ რამდენიმე დღის განმავლობაში სანამ არ შეწყდება მისგან რძეწვენის გამოყოფა, ამის შემდეგ უნდა გაიშალოს და ჩრდილში გამოშრეს. ზოგჯერ შეიძლება ვენტილაციის პირობებში მოხდეს გამოშრობა. გამომშრალი მასალა შეიძლება დაფასოვდეს სასაქონლო მაჩვენებლების მიხედვით, რომელიც 5 წლამდე ინახება.

ბალის პიტნა

Mentha Piperita L

მიეკუთვნება ტუჩოსანთა — Lamiacae (Labiatae) — ოჯახს. მრავალწლოვანი ბალახოვანი მცენარეა (ნახ. 2). ღერო სწორმდგომი, დატოტვილი მოკლე ყუნწიანი, მოპირდაპირედ განლაგებული დაკბილული კიდევებიანი ფოთლებით. ყვავილი ვითარდება ზედა ფოთლების ილლიაში, რომელიც შეკრებილია თავთავისებურ ყვავილედად. მას უნვითარდება მილისებური ან ზარისებური ჯამი, რომელშიც ჩამალულია გვირგვინის ფურცლები. ნაყოფი შედგება ოთხი კაკლუჭისაგან, იშვიათად ინასკვება.

პიტნა შეიცავს ეთერზეთებს 2,5 პროცენტამდე, მისი რაოდენობა დამოკიდებულია ნიადაგობრივ-კლიმატურ პირობებზე, მოსავლის აღების დროზე და პირობებზე.

პიტნა გამოიყენება მრავალმხრივი დანიშნულებით: მადის აღმძვრელ, საჭმლის მომნელებელ, შებერილობის საწინააღმდეგოდ, აგრეთვე კრუნჩხვების მოხსნისა და ნაღვლის წვენის გამოყოფისათვის, მთრიმლავი ნივთიერებები დადებითად მოქმედებენ კუჭნაწლავის ლორწოვანი გარსის ანთებებზე და სხვა.

პიტნა ხასიათდება განვითარების თავისებურებით, ის კარგად ხარობს ჰუმუსით მდიდარ თიხნარ, ქარისგან დაცულ ნახევრად ჩრდილ ადგილებში. ზედმეტად ტენიანი ან მშრალი დასარეკლიანებული ადგილები მის მოსაყვანად უპარგისია.

პიტნა ცუდად ვითარდება ან საერთოდ არ ვითარდება თუ წინამორბედი კულტურა ტუჩოსანთა ოჯახის წარმომადგენელია.

ნახ. 2
ბაგრიხ პიჭნა

დგენელია, ამიტომ თესლბრუნვაში მის კარგ წინამორბედად ითვლება სათოხნი კულტურები და მარცვლოვანები.

პიტნის კულტურაში გამრავლება რეკომენდირებულია ვეგეტატიური გზით. ადრე გაზაფხულზე ნიადაგი უნდა დამუშავდეს 8-10 სმ სიღრმეზე, მომზადდეს კვლებში დასარგავად. ნიადაგიდან ამოვიღებთ ფესვის ამონაყარს, რომელიც დაიჭრება 10-15 სმ სიგრძის ნაწილებად, რომელიც შეიძლება დაირგოს ადრე გაზაფხულზე. შესაძლებელია აგრეთვე წინასწარ დაფესვიანებული კალმების ადრე გაზაფხულზე გადარგვა. კვების არე უნდა ითესოს 30X40 სმ.

1-ჰა-ზე საჭიროა 50-60 ათასი კალამი. ნარგავი საჭიროებს სხვადასხვა მოვლით ღონისძიებებს, კერძოდ სარეველებისგან გამარგვლას, ერთ ან ორჯერად თოხნა კულტივაციას, მორწყვას საჭიროების მიხედვით.

პიტნის ნარგავით შეიძლება ვისარგებლოთ ორი წლის განმავლობაში, იშვიათად სამი წელი, შემდეგ კი უნდა გაგამრავლოთ სხვა ადგილზე.

პიტნის მოსავლის აღება შეიძლება დავიწყოთ, მაშინ როცა მცენარე მიაღწევს სათანადო სიმაღლეს, რათა მივიღოთ ფოთლის ოპტიმალური მოსავალი. მცენარის მოჭრა ხორციელდება ხელით, მასიური ნათესის პირობებში შეიძლება მექანიზირებული წესით, რისთვისაც შეიძლება გამოვიყენოთ მწვანე მასის საჭრელი მანქანა. აღებული მოსავლიდან უნდა განცალკევდეს ღეროებიდან ფოთლები და მისი გამოშრობა უნდა მოხდეს 40-42°C ტემპერატურის პირობებში ჩრდილ ადგილზე. ფოთლებში ტენიანობა არ უნდა აღემატებოდეს 8 პროცენტს. ასეთი სახით გამომშრალი ფოთლები მზად არის სასაქონლო სახით დამუშავებისა და რეალიზაციისათვის.

ბეგქონდარა

Thymus vulgaris L.

მიეკუთვნება ტუჩოსანთა — Lamiaceae — ოჯახს. 50-სმ სიმაღლის მცენარეა (ნახ. 3), ღერო დატოტვილი შეფოთ-ლილი, მოპირისპირედ განლაგებული ფოთლებით, რომლებიც ოვალური, კვერცხისებური ან ზოგჯერ ლანცეტისებური ფორმისაა, სწორი კიდით, ყუნწიანი. ყვავილები წვრილი ორ ტუჩიანი, შეკრებილი, მოლურჯო-მოწითალო ფერის.

ბეგქონდარას მიწისზედა ნაწილებს ფართო გამოყენება აქვს ხალხურ მედიცინაში, ის შეიცავს ეთერზეთებს, მთრიმლავ ნივთიერებებს. ეთერზეთში დიდი რაოდენობით არის ფენოლები (თიმოლიე კარვაკროლი).

ბეგქონდარას იყენებენ, როგორც ტკივილგამაყუჩებელ საშუალებას, ხველების, უძილობის, ნაწლავების შებერვის დროს, ჭრილობების შესახორციებლად, აგრეთვე სასუნთქი გზების დაავადებების სამკურნალოდ.

ბეგქონდარა კარგად ვითარდება მსუბუქ კირის შემცველ და აგრეთვე თიხნარ ნიადაგებზე. მისი მოყვანა, შესაძლებელია როგორც დასავლეთ ისე აღმოსავლეთ საქართველოს პირობებისათვის. ნიადაგი უნდა დამუშავდეს 5-10 სმ. სიღრმეზე და გაფხვიერდეს კარგად. თესვა შეიძლება განხორციელდეს აპრილის პირველ ნახევარში. 1-ჰა-ზე საჭიროა 4-5 კგ. თესლი. თესლის სიწვრილის გამო აუცილებელ პირობას წარმოადგენს თესვის შემდეგ ნიადაგის დატკეპნა. თესვა უნდა განხორციელდეს მწკრივე-

ნახ. 3

ბენეკონდარა

ა - ყვავილი;

ბ - ზრდასრული მცენარე.

ბად, მწკრივებს შორის მანძილი სასურველია იყოს 40-45 სმ. ხოლო მცენარეთა შორის 25-30 სმ.

ვეგეტაციის პერიოდში ნათესი მოითხოვს მოვლითი ღონისძიებების გატარებას, იმისათვის, რომ აღმონაცენი კარგად განვითარდეს პირველივე დღეებში საჭიროა გამარგვლა, თოხნა კულტივაცია, რომელიც შეიძლება ჩატარდეს ორჯერ. აუცილებელ პირობას წარმოადგენს აღმოსავლეთ საქართველოს პირობებისათვის მორწყვა საჭიროებისამებრ. მოსავლის აღება უნდა განხორციელდეს ყვავილობის პერიოდში, რადგან ამ დროს მცენარეში დაგროვილია დიდი რაოდენობით ზეთი. ბეგქონდარას მიწისზედა ვეგეტატური ნაწილი მთლიანად გამოსაყენებელია, მაგრამ მოსავლის აღების დროს გათვალისწინებული უნდა იქნეს ის მომენტი, რომ მცენარის მოჭრის დროს ნიადაგიდან 5-7 სმ. სიმაღლეზე უნდა იქნეს გადანაჭერი დატოვებული, რადგან ღეროებიდან ისევ ვითარდება ახალი ამონაყარის სახით მცენარე, რომელიც იძლევა მეორე მოსავლის მიღების საშუალებას. მოსავლის აღების შემდეგ მასალა უნდა გამოშრეს ჩრდილში 40-45°C ტემპერატურაზე. გამომშრალი მასალა შეიძლება დაფასოვდეს და მოხდეს მისი რეალიზაცია.

გულყვითელა *Calendula officinalis* L.

მიეკუთვნება რთულყვავილოვანთა — Asteraceae (Compositae) — ოჯახს. ერთწლოვანი ბალახოვანი მცენარეა (ნახ. 4) 20-25 სმ. სიმაღლის სწორმდგომი ღეროთი, ფოთლები წაგრძელებული, მოგრძო ან ლანცეტისებური, მორიგეობით განლაგებული, მჯდომარე; ყვავილედი კალათა, რომელიც ყლორტის ბოლოზეა მოთავსებული, ნაყოფი მოყვითალო ან ყავისფერი თესლია. გულყვითელას ყვავილედს, აგროვებენ სრული ყვავილობისას, რომელიც შეიცავს კაროტინს, ეთეროვან ზეთს, ფლავონის გლიკოზიდებს, ტრიტერპენსაპონინებს, არნიდიოლსა და ფარადიოლს.

ხალხურ მედიცინაში გულყვითელას იყენებენ როგორც ანტისეპტიკურ, ანთების საწინააღმდეგო და ჭრილობის შემახორცებელ საშუალებას, ეფექტურია ღრძილების ანთების საწინააღმდეგოდ, მისი ნაყენის მიღება აუმჯობესებს გულის მუშაობას. მისი ეფექტი განსაკუთრებით აღინიშნება გვირილასა და ფარსმანდუკთან ერთად როგორც ანტიბაქტერიული საშუალება.

გულყვითელას მოყვანისას სასურველია შეირჩეს თიხნარი ტენიანი ნიადაგები, მშრალ ადგილებში უფრო სუსტად ვითარდება.

გულყვითელას მოსაყვანად ნიადაგი უნდა დამუშავდეს 5-10 სმ. სიღრმეზე, კარგად გაფხვიერდეს. თესვა შეიძლება აპრილის პირველ დეკადაში. ერთ ჰა-ზე საჭიროა 5-8 კგ. თესლი, თესლის ჩათესვის სიღრმე 1-2 სმ. თესვის შემდეგ

ნახ. 4
გულყვითელა

სასურველია ნიადაგის მოტკეპნა. თესვა უნდა განხორციელდეს მწკრივებად 40-50 სმ. დაცილებით.

თესვიდან ორი კვირის განმავლობაში იწყება აღმოცენება, აღმონაცენი თანდათან ძლიერდება და კარგად, რომ განვითარდეს საჭიროა მოვლითი ღონისძიებების გატარება, კერძოდ პირველ რიგში მარგვლა, შემდეგ თოხნა კულტივაციის ჩატარება ერთხელ ან ორჯერ. აღმოსავლეთ საქართველოს პირობებისთვის მორწყვა საჭიროების მიხედვით.

გულყვითელა ყვავილობას იწყებს ივნისის მეორე ნახევრიდან, სწორედ ამ დროდან იწყება მისი ყვავილების შეგროვება, რომელიც შეიძლება აგვისტოს ბოლომდე გაგრძელდეს.

ყვავილების თავების წაწყვეტა უნდა მოხდეს ხელით, რომელიც აუცილებლად უნდა გამოშრეს ჩრდილში. შეიძლება ხელოვნური გამოშრობა 80°C -ზე რადგან ის ამ დროს ყველაზე კარგად ინარჩუნებს სასაქონლო ღირებულებას. გამომშრალი მასალა შეფუთული უნდა იქნეს სინათლისაგან შეუღწევად მასალაში, წინააღმდეგ შემთხვევაში ის კარგავს თავის ღირებულებას.

ვარდკაჭაჭა

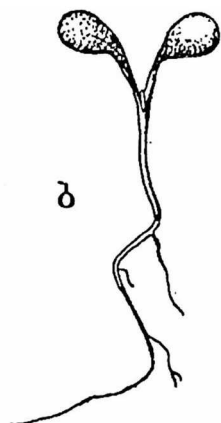
Cichorium intybus L.

მიეკუთვნება რთულყვავილოვანთა — Asteraceae — ოჯახს. მრავალწლოვანი ბალახოვანი მცენარეა (ნახ. 5), გრძელი თითისტარისებური ფესვით. ღერო სწორმდგომი 30-120 სმ. სიმაღლის, ღეროს ნაწილი დატოტვილია. ფოთოლი მოკლეყუნწიანი შებრუნებულ ლანცეტისებური ფორმის, მჯდომარე, მორიგეობის განლაგებული, ყვავილები შეკრებილია კონებად, ზოგჯერ განცალკევებული, მოკლე ყუნწით, ენისებური, ცისფერი იშვიათად თეთრი ან ვარდისფერი, ნაყოფი თესლურაა.

ვარდკაჭაჭა ფართოდ არის გავრცელებული მთელ საქართველოში, ის გვხვდება მდელოებზე, სათიბ-საძოვრებზე, დამუშავებულ და დასახლებულ ადგილებში, გზის პირებზე და სხვა. ვარდკაჭაჭას ხალხურ მედიცინაში იყენებდნენ ადრინდელი პერიოდიდან, მისი ფესვები შეიცავს ინულინს, ფოთლები — ლაქტონებს, ტრიტერპენს, ყვავილი კი კუმარინის გლიკოზიდს.

ვარდკაჭაჭა ერთ-ერთი საუკეთესო მცენარეა ღვიძლისა და ნაღვლის ბუშტის დაავადებების სამკურნალოდ, იგი აძლიერებს ნაღვლის სეკრეციას, მას გააჩნია შარდმდენი მოქმედება და აგრეთვე აუმჯობესებს გულის მუშაობას და ნივთიერებათა ცვლას, ამცირებს ორგანიზმში შაქრის რაოდენობას, აწესრიგებს კუჭ-ნაწლავის მოქმედებას.

ხალხურ მედიცინაში ცნობილია, რომ ვარდკაჭაჭას ურჩევენ ნერვული სისტემის სამკურნალოდ, როგორც დამამშვიდებელი.

ნახ. 5

ვარდკაჭაჭა

ა - აღმონაცენი;

ბ - ორი ფოთლის ფაზა;

გ - ზრდასრული მცენარე.

ვარდკაჭაჭა არ უყენებს დიდ მოთხოვნებს გარემო პირობებს, ის ვითარდება თითქმის ყველგან, ამიტომ მისი ეს დადებითი თვისება შესაძლებლობას იძლევა კულტურაში მისი მოყვანა ფართო მასშტაბით მოხდეს, ის შეიძლება დაითესოს ნებისმიერი ტიპის ნიადაგზე, გამონაკლისათ შეიძლება ჩაითვალოს გამოშრობისადმი მიდრეკილების ნიადაგები. ის განსაკუთრებით კარგად ვითარდება ჰუმუსით მდიდარ ნაყოფიერ და ტენიან ნიადაგებზე. განსაკუთრებულ მოთხოვნებს ის არ უყენებს წინამორბედ კულტურებს. ხელსაყრელად ითვლება მარცვლოვნები და სათოხნი კულტურები. ვარდკაჭაჭას მაღალი მოსავლის მისაღებად ნიადაგი უნდა დამუშავდეს 5-10 სმ. სიღრმეზე, გაფხვიერდეს კარგად. თესვა შეიძლება ჩატარდეს აპრილის პირველ ნახევარში აღმოსავლეთ საქართველოს პირობებისათვის, დასავლეთ საქართველოში (ქობულეთი) კი შესაძლებელია უფრო ადრეც. ერთ ჰა-ზე თესვის ნორმა შეადგენს 8-10 კგ. თესლის ჩათესვის სიღრმე 1,5-2 სმ. თესვის შემდეგ რეკომენდირებულია ნათესის დატკეპნა, რადგან შეიქმნას თესლის გაღვივებისათვის კარგი პირობები.

მცენარეთა კვების არე სასურველია განისაზღვროს ისე, რომ ადვილი იყოს თოხნა კულტივაციის ჩატარება ასეთ შემთხვევაში რეკომენდირებულია მწკრივებს შორის 50-60 სმ. ხოლო მცენარეთა შორის 25-30 სმ.

თესვიდან პირველი აღმონაცენი 12-15 დღის შემდეგ ჩნდება, ორი ფოთლის ფაზაში მცენარე უკვე კარგად არის განვითარებული (ნახ. 5 ბ).

იმის მიხედვით, თუ როგორ მდგომარეობაშია ნათესი, თოხნა და გამარგელა შეიძლება ჩატარდეს ერთხელ ან ორჯერ. აღმოსავლეთ საქართველოს პირობებისათვის (ქართლი და კახეთი) აუცილებელ პირობას წარმოადგენს მორწყვა საჭიროების მიხედვით, ხოლო დასავლეთ საქართვე-

ლოში კერძოდ ქობულეთის პირობებისათვის მორწყვას არ საჭიროებს.

უნდა აღინიშნოს, რომ ჩვენს მიერ ექსპერიმენტების ჩატარების პერიოდში (ლაგოდეხი, გორი, ქობულეთი) რაიმე დაავადებები და მავნებლების მიერ დაზიანება არ აღინიშნულა. როგორც ცნობილია ხალხურ მედიცინაში იყენებენ ვარდკაჭკაჭას მიწის ზედა ნაწილებს — ღეროს და ფოთლებს, განსაკუთრებით კი ფესვებს. მისი მოსავლის აღება რეკომენდირებულია სექტემბერ-ოქტომბერში, როცა ფესვებში დაგროვილია ნივთიერებათა დიდი მარაგი. ფესვების ამოღება რეკომენდირებულია ხელით, შესაძლებელია მექანიზირებული წესითაც. ნიადაგიდან ამოღებული ფესვები უნდა გაშრეს კარგად და შემდეგ იქნეს დაფასოებული. რაც შეეხება მიწის ზედა ნაწილებს ის შეიძლება აღებული იქნას ზაფხულში, ყვავილობის პერიოდში ივლის-აგვისტოში, რომელიც უნდა გამოშრეს მაქსიმუმ 40°C-ზე, რომ ღეროებმა და ფოთლებმა არ დაკარგოს სასაქონლო ღირებულება.

კამა

Anethum graveolens L.

მიეკუთვნება ქოლგოსანთა — *Apiaceae* (*Umbeliferae*) — ოჯახს. მრავალწლოვანი ბალახოვანი მცენარეა (ნახ 6), კარგად გამოსახული მთავარი ფესვით. ღერო მუხლთშორისებში ღარებიანი, ღრუიანი. ფოთოლი ხალთიანი მორიგეობით განლაგებული. ყვავილი ორსქესიანი. ყვავილედი რთული ქოლგაა. ჯამი ხუთფოთლიანი, გვირგვინი ხუთი, ყვითელი ან მომწვანო ფერის. ნაყოფი თესლურაა.

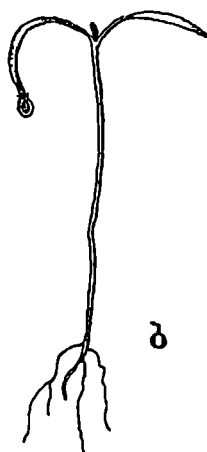
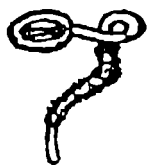
კამა გავრცელებულია მთელ საქართველოში, მას დიდი გამოყენება აქვს, როგორც სახელებელი, ასევე სახალხო მედიცინაში, ის ხელს უწყობს საჭმლის მონელებას, ახასიათებს გაზების გამოყოფის უნარი და სხვა. მისი ნაყოფი შეიცავს 0,5-2 % ეთერზეთს, ნედლი ბალახი კი 0,3-0,5 %-ს.

კამის გავრცელების დიდი არეალი ამტკიცებს იმას, რომ ის ვითარდება ყველა ტიპის ნიადაგზე, გამონაკლისად შეიძლება ჩაითვალოს ქვიშიანი და ჭაობიანი ნიადაგები. კამა არ უყენებს დიდ მოთხოვნებს გარემო პირობებს. ის კარგად ხარობს მშრალ, ტენიან, ნაკელით განოყიერებულ ნიადაგებზე. წინამორბედად საუკეთესოა სათოხნი კულტურები. არ არის სასურველი ქოლგოსანთა წარმომადგენლების შემდეგ იმავე ნაკეთზე მისი თესვა.

კამის მოსაყვანად ნიადაგი უნდა დამუშავდეს ადრე გაზაფხულზე 10-15 სმ. სიღრმეზე, თესვა ხორციელდება აპრილის თვეში, თესლის ჩათესვის სიღრმე 2-3 სმ. ერთ ჰაზე ითესება 7-10 კგ. თესლი. თესვა უნდა განხორციელდეს მწკრივებად. მწკრივებს შორის მანძილია 25-30 სმ. დაცილებით. გათვალისწინებული უნდა იქნეს ის მომენტი, რომ კამის თესლზე გარედან მოთავსებულია გაღვივების საწინააღმდეგო ნივთიერებები, ამიტომ რეკომენდირებულია თესლის წყლით გარეცხვა, შემდეგ მისი გაშრობა და თესვა.

აღმოცენების შემდეგ ნათესი ვითარდება ნელი ტემპით, ამიტომ საჭირო ხდება ნათესის ნაადრევი გამარგელა, რომელიც შეიძლება ჩატარდეს ორჯერადად.

კამის სავეგეტაციო პერიოდი შედარებით მოკლეა, მისი მოსავლის აღება შეიძლება განხორციელდეს სამ ეტაპად 1. კამის წვეროების მოჭრა შეიძლება აღმოცენებიდან 6-8 კვირის შემდეგ. 2. მცენარის მოჭრა ყვავილობის ფაზაში. 3. თესლის მომწიფების პერიოდში, რომელიც შეიძლება განხორციელდეს აგვისტო-სექტემბერში.

ნახ. 6

კამა

ა - აღმონაცენი;

ბ - ორი ფოთლის ფაზა;

გ - ზრდასრული მცენარე.

კატაბალახა

Valeriana officinalis

მიეკუთვნება კატაბალახისებრთა — *Valerianaceae* — ოჯახს. მრავალწლოვანი ბალახოვანი მცენარეა (ნახ. 7), გვხვდება ტყისპირებსა და ბუჩქნარებში. უნვითარდება კენტფრთისებრი ფოთლები, ყვავილედ იფარისებრ-საგველასებრი ლანცეტის ფორმის თანაყვავილებით ვითარდება. ყვავილი — მოვარდისფრო თეთრი ფერისაა. მიწისქვედა ნაწილები ვითარდება ფესვისა და ფესურის სახით.

კატაბალახა თავისი პოპულარობის გამო დიდ ყურადღებას იპყრობს, იგი გვხვდება როგორც აღმოსავლეთ, ასევე დასავლეთ საქართველოში. როგორც ცნობილია სამკურნალოდ გამოიყენება კატაბალახას ფესვი, მის ნაყენს იყენებენ ნერვული აგზნების, უძილობის, გულსისხლძარღვთა სისტემის ნერვოზის დროს და სხვა.

კატაბალახას ფესვი შეიცავს, ეთერზეთოვან ზეთს 0,5-1,5 პროცენტამდე, ვალერიანის მჟავას, ძმარმჟავას, ჭიანჭველამჟავას, ალკალოიდებს, მთრიმლავ ნივთიერებებს, შაქარს და სხვა.

კატაბალახას თავისი ბიოლოგიიდან გამომდინარე, ახასიათებს ფართო ეკოლოგიური პლასტიკურობა, მიუხედავად ამისა ის კარგად ვითარდება მსუბუქი, მაღალი სტრუქტურის ნიადაგებზე. რეკომენდირებული არ არის მისი მოყვანა ნეშომპალით მდიდარ ნიადაგებზე, რადგან ის ქმნის დიდ სირთულეებს ფესვების ნიადაგით გასუფთავების დროს. კატაბალახას მოყვანის დროს პირველ რიგში უნდა შეირჩეს წინამორბედი კულტურა, კატეგორიულად აკრძალულია თავისივე ოჯახის წარმომადგენლის შემდეგ მისი მოყვანა, აგრეთვე არ არის სასურველი ჰერბიციდებით გამოყენებულ ნაკვეთებზე მისი თესვა. წინამორბედათ შეიძლება გამოყენებული იქნეს მარცვლეული კულტურები, საუკეთესოა ნაწვერალი. კატაბალახას მოსაყვანად ნიადაგის მომზადება ითვალისწინებს, მის

ზედაპირულ დამუშავებას 5-7 სმ. სიმაღლეზე, ნიადაგი უნდა გასუფთავდეს ნარჩენებისაგან.

თესვა შეიძლება ადრე გაზაფხულზე, როცა ტემპერატურა 18°C მიაღწევს. თესლი უნდა ჩაითესოს 2 სმ. სიღრმეზე, რომელიც კარგად უნდა დაიფაროს და დაიტკეპნოს. 1 მ²-ზე უნდა ჩაითესოს დაახლოებით 250-300 ცალი თესლი, საყურადღებოა ის მომენტი, რომ თესლი მაღალი გაღვივების უნარით გამოირჩევა მაშინ, თუ ის აიღება არასრულ სიმწიფეში, ანუ როცა ნაყოფი იწყებს გაყვითლებას.

კატაბალახას მოყვანა შეიძლება აგრეთვე ვეგეტატურად — ბუჩქის დაყოფით. ერთი ბუჩქი შეიძლება დაიყოს 10-12 ნაწილად, ეს მეთოდი შრომატევადია, მაგრამ ეფექტური. აღმონაცენის გადარგვა უნდა განხორციელდეს აპრილი-მაისის თვიდან. მწკრივებს შორის მანძილი უნდა იყოს 30-40 სმ. თუ არის შესაძლებლობა მექანიზირებული წესით თოხნა კულტივაციის ჩატარებისა შეიძლება გაიზარდოს მწკრივებს შორის მანძილი. ნათესი მოითხოვს მარგვლას, თოხნა-კულტივაციას და რწყვას, რომელიც უნდა განხორციელდეს საჭიროების მიხედვით. კატაბალახას მოსავლის აღება სასურველია განხორციელდეს გვიან შემოდგომაზე, რადგან რაც გვიან ვიღებთ მოსავალს, მით უფრო მაღალია ბიოლოგიურად აქტიური ნივთიერებების შემცველობა.

მოსავლის აღების წინ მცენარეს უნდა მოცილდეს ნიადაგის ზედაპირული ნაწილები — ღეროები და ფოთლები. მშრალ პირობებში ფესვების ამოღება უნდა განხორციელდეს ხელით ან ცხაყის ტიპის კარტოფილის სათხრელით, აღების შემდეგ ფესვები დაიყოს და გაირეცხოს. რეცხვა არ უნდა გაგრძელდეს დიდხანს მაქსიმუმ 20 წთ. რადგან ხანგრძლივი პერიოდით წყალში ფესვების ყოფნა იწვევს შემცველი ნივთიერებების დაკარგვას. გარეცხილი ფესვების გაშრობა ხდება $30-40^{\circ}\text{C}$ ტემპერატურაზე. არ არის სასურველი უფრო მაღალი ტემპერატურა, რადგან მან შეიძლება გამოიწვიოს ხარისხობრივი მაჩვენებლების დაქვეითება. მშრალია ფესვი როცა იწყებს მსხერევას, ასეთ მდგომარეობაში დამუშავებული ფესვები შეიძლება იქნეს გამოყენებული სარიალიზაციოდ.

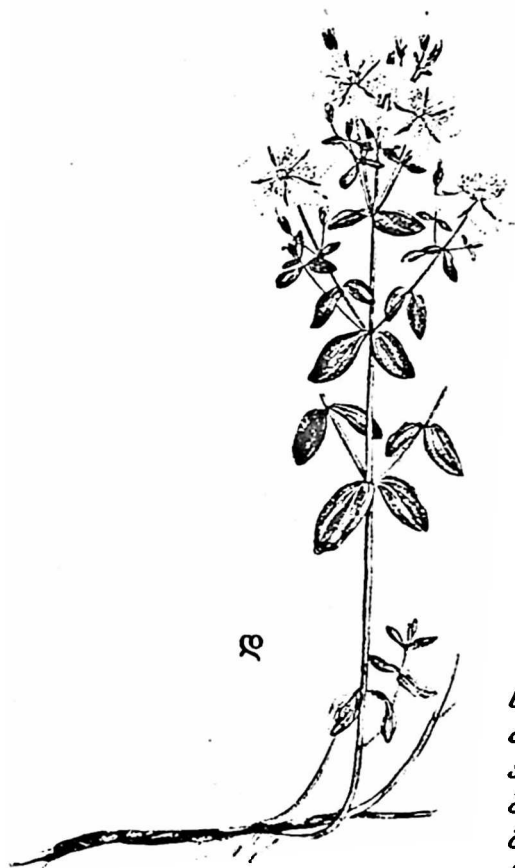
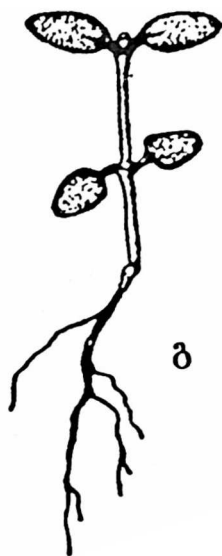
კრაზანა

Hypericum parforatum L.

მიეკუთვნება კრაზანისებრთა — Hypericacae (Cuttiferae) — ოჯახს. მრავალწლიანი ბალახოვანი მცენარეა (ნახ. 8) 30-100 სმ. სიმაღლის, სწორმდგომი ღეროთი, წვეროში დატოტვილი, ცილინდრული ფორმის. ფოთლები ელიფსური კიდეშთლიანი, მჯდომარე, მოპირდაპირე განლაგებით, ყვავილი შეკრებილია ყვავილედებად, ოქროსფერი ან ყვითელი გვირგვინის 5 ფურცლით. ჯამი 5 ფურცლიანია. ნაყოფი კოლოფი, თესლები მოგრძო ფორმის ყავისფერი.

საქართველოში გვხვდება თითქმის ყველა კუთხეში. კრაზანა თავის ფართო მნიშვნელობის გამო დიდი პოპულარობით სარგებლობს სახალხო მედიცინაში, ის შეიცავს მოქმედ ეთერზეთს 01-1,0 პროცენტამდე, გარდა ამისა ის შეიცავს მთრიმლავ ნივთიერებებს — ლიპესინს, ანტოცინს 5-6 პროცენტს. ვიტამინი C და სხვა. კრაზანას მწვანე მასა ყვავილებთან ერთად გამოიყენება ანთების საწინააღმდეგოდ და ჭრილობების სამკურნალოდ.

კრაზანა გარემო პირობებისადმი აყენებს თავისებურ მოთხოვნებს, ის უპირატესობას ანიჭებს მზიან, მწირ ნიადაგებს, ის გამოირჩევა სოკოვანი დაავადებებისადმი მიდრეკილებით, ამიტომ დიდი მნიშვნელობა ენიჭება აგროტექნიკური ღონისძიებების ზუსტ და თანამიმდევრულ გატარებას. ამისათვის პირველ რიგში სწორად უნდა იქნეს შერჩეული წინამორბედი კულტურა, საუკეთესო წინამორბედად ითვლებიან სათოხნი კულტურები. ყოვლად დაუშვებელია ერთი და იგივე ნაკვეთზე თანმიყოლებით კრაზანას

ნახ. 8

პრაზანა

ა - აღმონაცენი;

ბ - ორი ფოთლის ფაზა;

გ - ოთხი ფოთლის ფაზა;

დ - ზრდასრული მცენარე.

მოყვანა. ნიადაგის პირველი დამუშავება უნდა განხორციელდეს ადრე გაზაფხულზე 5-10 სმ სიღრმეზე, შემდეგ ის უნდა გაფხვიერდეს კარგად. თესვა შეიძლება ჩატარდეს აპრილის თვეში. ერთ ჰა-ზე საჭიროა დაახლოებით 1,5 კგ თესლი. თესლი უნდა ჩაითესოს 2 სმ სიღრმეზე და შემდეგ აუცილებლად უნდა მოიტკეპნოს ნიადაგი. თესვა უნდა განხორციელდეს ვიწრო მწკრივებად, მწკრივებს შორის მანძილი უნდა იყოს 40 სმ.

კრაზანას თესლი გაღვივებისათვის მოითხოვს შედარებით ხანგრძლივ პერიოდს — 25-30 დღემდე. თუმცა ლაგოდეხის პირობებში ის 10-20 დღეში აღმოცენდა. პრაქტიკამ აჩვენა, რომ უკეთეს შედეგს იძლევა აღმონაცენის გადარგვა მაისის შუა რიცხვებიდან, რადგან გადარგული მცენარეები უფრო მოსავლიანია. ნათესი აუცილებლად საჭიროებს მარგელას და თოხნა კულტივაციას, პირველ ეტაპზე განსაკუთრებით, რადგან აღმონაცენი აგვიანებს, სარეველები ამ პერიოდში ასწრებენ განვითარებას, ამიტომ საჭიროა მათი დროზე მოცილება. იმის მიხედვით თუ როგორი ტენიანია ნიადაგი, შეიძლება საჭირო გახდეს ორჯერადი ან სამჯერადი მორწყვა აღმოსავლეთ საქართველოს პირობებისათვის.

კრაზანას მოსავლის აღება ხდება ყვავილობის ფაზაში, ის იჭრება ღეროებიანად დაახლოებით 20 სმ სიმაღლეზე. ჭრა შეიძლება განხორციელდეს აგვისტოს ბოლოს სექტემბერში, იმის მიხედვით თუ რა პირობებში მოგეყავს. ლაგოდეხის პირობებში მოსავალი აღებული იქნა 15 აგვისტოდან, ხოლო გორის პირობებში 1 სექტემბრიდან. აღებული მასა უნდა გამოშრეს ჩრდილში 40-60°C ტემპერატურის პირობებში, რის შემდეგ სასურველია მოთავსდეს ქაღალდის მეშოკებში სარეალიზაციოდ.

მრავალძარღვა *Plantago Major L.*

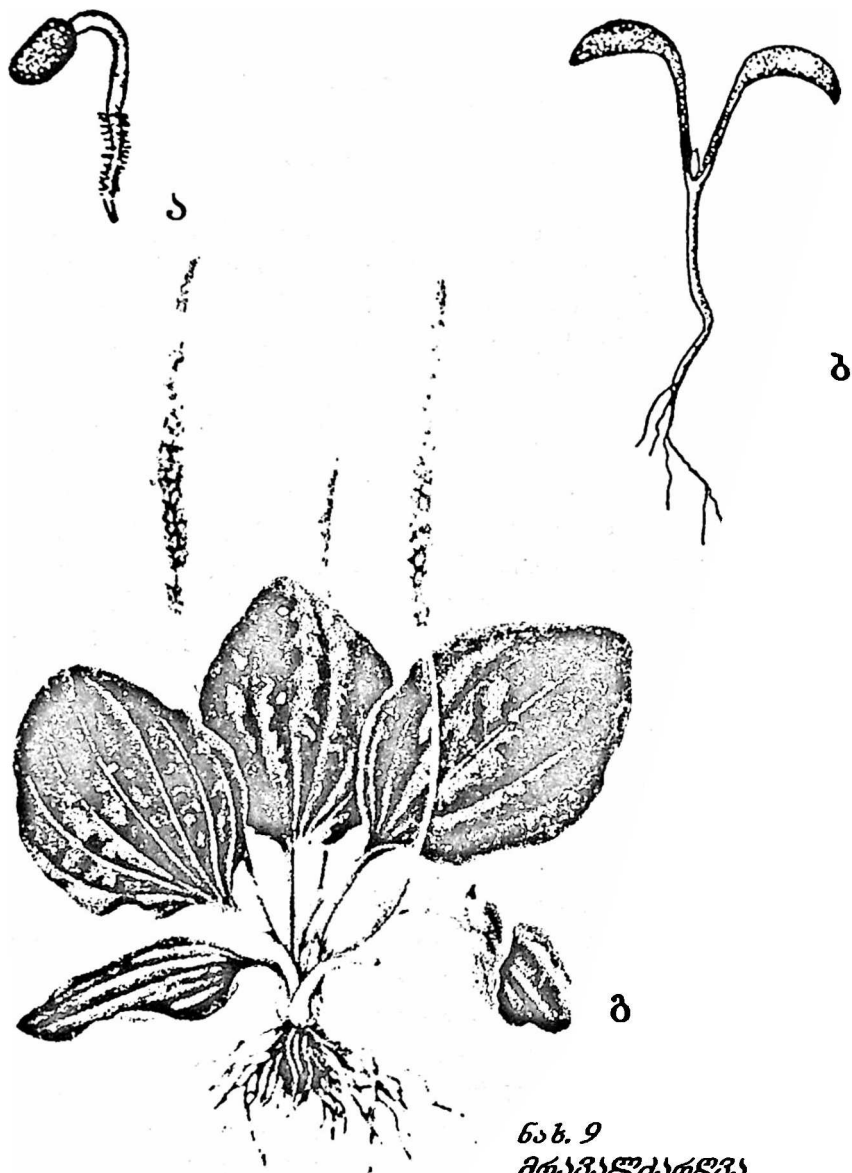
მიეკუთვნება მრავალძარღვასებრთა — Plantaginaceae — ოჯახს. მრავალწლოვანი ბალახოვანი მცენარეა (ნახ. 9) ფუნჯა ფესვთა სისტემით. ფოთლები როზეტად არის შეკრებილი, კვერცხისებური ან ელიფსური ფორმით. ყვავილები თავთავისებურ ყვავილედშია შეკრებილი, ნაყოფი კვერცხისებური მრავალთესლიანი კოლოფია, წვრილი წახნაგოვანი თესლით.

მრავალძარღვა ფართოდ არის გავრცელებული, როგორც დასავლეთ ისე აღმოსავლეთ საქართველოში. მას ფართოდ იყენებენ ხალხურ მედიცინაში, ის შეიცავს ტანინებს, გლიკოზიდებს 1,9-2,5 %-ს ვიტამინ C-ს, K-ს, კაროტინს, ლიმონმჟავას, ფერმენტებს, მთრიმლავ ნივთიერებებს და სხვა.

მრავალძარღვას ძირითადად იყენებენ ანთებითი პროცესების დროს, ჭრილობების შესახორცებლად, გასტრიტების, ენტერიტებისა და კოლიტების, წყლულოვანი დაავადებების, პნევნოსკლეროზის, ყვიანახველისა და ტუპერკულოზის დროს.

იმის გამო, რომ მრავალძარღვა არ უყენებს დიდ მოთხოვნებს გარემო პირობებს, ამიტომ მისი მოყვანა შესაძლებელია საქართველოს ნებისმიერ კუთხეში, ის შეიძლება დაითესოს ნებისმიერი ტიპის ნიადაგზე, გამონაკლისია მძიმე წყალგაუმტარი ან გამოშრობისადმი მიდრეკილების ნიადაგები, განსაკუთრებით კარგად ვითარდება ნოყიერ, პუმუსით მდიდარ ნიადაგებზე, არც წინა მორბედების მიმართ აქვს განსაკუთრებული მოთხოვნილება, ხელსაყრელად შეიძლება ჩაითვალოს სათოხნი კულტურები, ხოლო ზაფხულზე მოყვანის შემთხვევაში შეიძლება დაითესოს ნაწვერალზე.

მრავალძარღვას მოსაყვანად აუცილებელია იმ აგროტექნოლოგიური პროცესების ზუსტი გატარება, რომელიც უზრუნველყოფს მის მაღალ და ხარისხობრივ მოსავალს. ნიადაგი უნდა წინასწარ მომზადდეს. დამუშავდეს 5-10 სმ. სიღრ-

ნახ. 9
 მრავალპარღვა
 ა - აღმონაცენი;
 ბ - ორი ფოთლის ფაზა;
 გ - ზრდასრული მცენარე.

მეზე, კარგად გაფხვიერდეს. საჭიროების შემთხვევაში სასურველია ნიადაგი დაიტკეპნოს.

მრავალძარღვა შეიძლება დაითესოს როგორც ადრე გაზაფხულზე მარტის მეორე ნახევრიდან აპრილის პირველ ნახევრამდე, ასევე ზაფხულზე ივნისის მეორე ნახევარში. თესვის ნორმა ერთ ჰა-ზე 10-12 კგ, თესლის ჩათესვის სიღრმე 1,5-2 სმ. იმის გამო, რომ თესლი ძალზე წვრილია, რეკომენდირებულია თესვის შემდგომ ნიადაგის მოტეპნა, რადგან შეიქმნას თესლის გაღვივებისათვის ნორმალური პირობები. მწკრივებს შორის მანძილი უნდა შეადგენდეს 25-30 სმ-ს, რათა ადვილად იქნეს თოხნისა და მარგელის ჩატარების შესაძლებლობა.

თესვიდან პირველი აღმონაცენი 15 დღის შემდეგ ჩნდება, რომელიც პირველ ეტაპზე სუსტად არის განვითარებული (ნახ. 9 ა), ხოლო შემდეგ მცენარე თანდათან ძლიერდება (ნახ. 9 ბ), იმის მიხედვით ნიადაგი თუ როგორი გასუფთავებულია, ნათესი საჭიროებს ერთ ან ორჯერად თოხნას და მარგელას. აღმოსავლეთ საქართველოს პირობებისათვის ორ ან სამჯერ მორწყვას.

ჩვენი ექსპერიმენტის პერიოდში — ლაგოდეხი, გორის პირობებში დაავადებებისა და მავნებლების უარყოფითი ზემოქმედება არ აღრიცხულა.

მრავალძარღვას მოსავლის აღება გაზაფხულზე თესვის შემთხვევაში, პირველ წელს შესაძლებელია სამჯერ, მეორე წელს კი წყლით სრული უზრუნველყოფის პირობებში შეიძლება ოთხჯერაც ჩატარდეს. მრავალძარღვას სარგებლობა დასაშვებია მესამე წელსაც, ხოლო შემდგომ მისი ნათესი უნდა განახლდეს.

მოსავლის აღება, ანუ ფოთლების ჭრა, დასაშვებია მექანიზირებული წესით სპეციალური სათიბელიას საშუალებით, წინააღმდეგ შემთხვევაში ხელით, ფოთლის მოსავალი აღებული უნდა იქნეს აუცილებლად ყვავილობის დაწყებამდე. აღებული ფოთლების გამოშრობა უნდა მოხდეს ჩრდილში მაქსიმუმ 50°C ტემპერატურაზე, რადგან ფოთლებმა არ დაკარგოს სასაქონლო ღირებულება.

სამკურნალო გვირილა

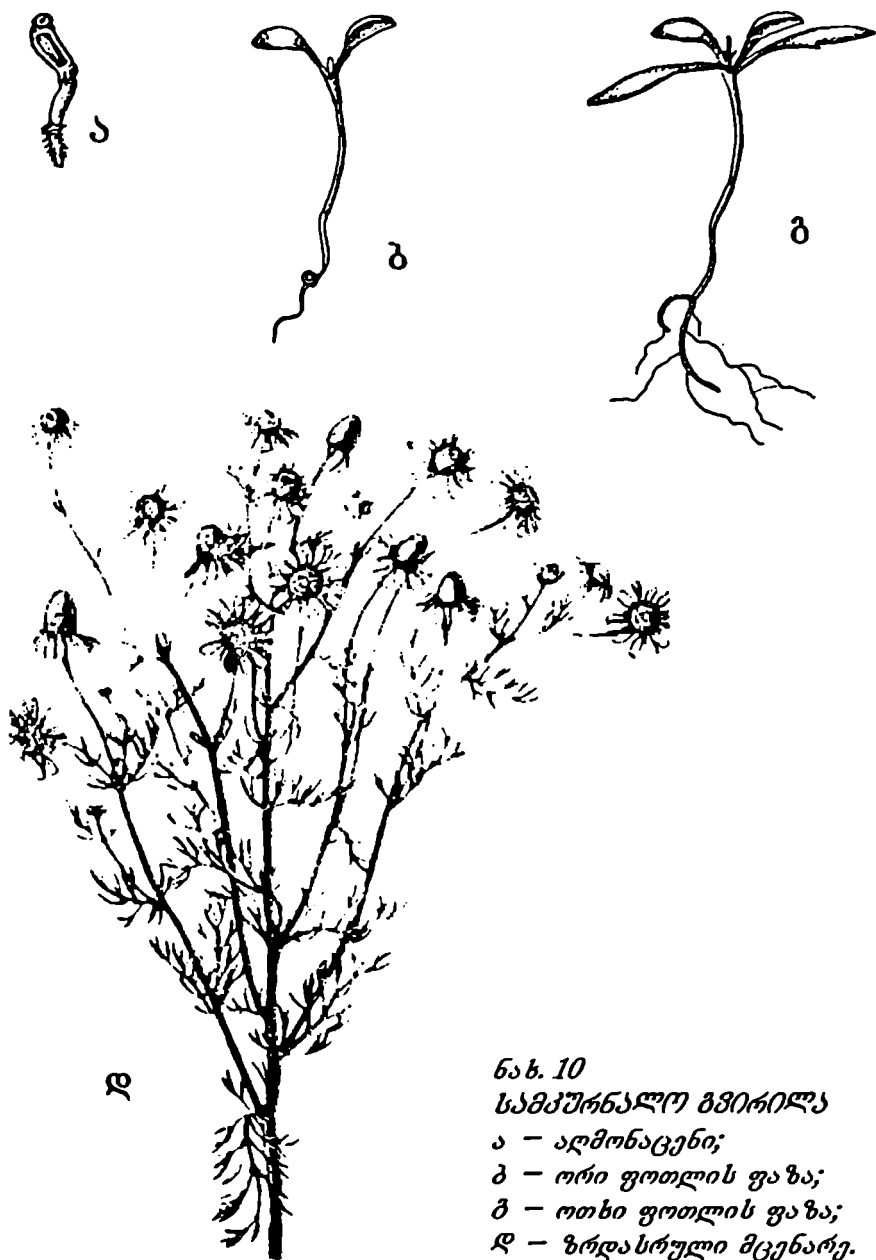
Matrieria chamomilla L.

მიეკუთვნება რთულყვავილოვანთა — Asteracea (Compositae) — ოჯახს.

ერთწლოვანი ბალახოვანი მცენარეა (ნახ. 10), წვრილი მთავარდერძიანი ფესვთა სისტემით, ღეროს ამონაყარი სწორმდგომია 15-55 სმ. სიმაღლის, ფოთლები მჯდომარე, მორიგეობით განლაგებული, ვიწრო ხაზურა სეგმენტებით. ყვავილეთი კალათა, რომელიც ყალიბდება ფარისებურ თანაყვავილედებად. განაპირა ყვავილები უსქესოა, შუა ყვავილები ორსქესიანი, მილისებური, ყვითელი შეფერილობის. თესლურა წვრილი — 1 მმ სიგრძის, გლუვი ნაცრისფერი ან მომწვანო.

გვირილა საქართველოში ფართოდ არის გავრცელებული ველურად, ხოლო მის კულტურაში შემოტანას ნაკლები ყურადღება ეთმობა. მიუხედავად იმისა, რომ ის დიდი პოპულარობით სარგებლობს სახალხო მედიცინაში. მას იყენებენ ანთებების საწინააღმდეგოდ და ჭრილობების სამკურნალოდ. იყენებენ აგრეთვე კანის გაღიზიანების, ეგზემის, კუჭნაწლავის ტრაქტის სპაზმების დროს და სხვა.

გვირილა არ უყენებს დიდ მოთხოვნებს ნიადაგურ კლიმატურ პირობებს, ის გავრცელებულია ველურ პირობებში ნეიტრალურ ან ტუტე ნიადაგებზე ზომიერი ტენის პირობებში. მას გააჩნია ფართო ეკოლოგიური ვარირების შესაძლებლობანი. განსხვავებული ეკოლოგიური ზონები მნიშვნელოვან ზეგავლენას ახდენენ მოსავლიანობის რაოდენობაზე, მაგრამ მასში ეთერზეთის შემცველობა არ იცვლება. გვირილას კულტურაში შემოტანის მიზნით ჩვენს მიერ ხე-

ნახ. 10
 სამცხრნალო გვირილა
 ა - აღმონაცენი;
 ბ - ორი ფოთლის ფაზა;
 ვ - ოთხი ფოთლის ფაზა;
 დ - ზრდასრული მცენარე.

ლოვნურ პირობებში ლაგოდებისა და გორის პირობებში ვაწარმოებდით მის მოყვანას. გვირილა დათესილი იყო სა-
თოხნი კულტურების შემდეგ განთავისუფლებულ ნაკვეთზე.
ნიადაგი დამუშავებული უნდა იქნას ზედაპირულად 5-7 სმ.
სიღრმეზე, შემდეგ ის უნდა გაფხვიერდეს კარგად და დაი-
ტკეპნოს, რადგან გვირილას თესლი ძალიან წერილია და
მისი თესვა დაკავშირებულია სირთულეებთან. თესვის ნო-
რმა 1,5-2 კგ 1 ჰა-ზე. თესვა უნდა განხორციელდეს გაზაფ-
ხულზე, ზოგიერთ შემთხვევაში, შესაძლებელია შემოდ-
გომაზეც. თესვის შემდეგ სასურველია ნიადაგი დაიტკე-
პნოს, რადგან მოსალოდნელია თესლის გაფანტვა ქარის
მიერ. მწკრივებს შორის მანძილი უნდა იყოს 30-35 სმ. აღ-
მონაცენის შემდეგ საჭიროა მწკრივებს შორის თოხნა კუ-
ლტივაციის ჩატარება და მარგელა. მორწყვა უნდა ჩატა-
რდეს საჭიროების მიხედვით.

გვირილას მოსავლის აღება შეიძლება განხორციელდეს,
როგორც ხელით ასევე სპეციალური მანქანებით. მოსავა-
ლი უნდა ავიღოთ იმ დროს როცა ენისებრი ყვავილების
გვირგვინი გუმბათოვანი ყვავილსაჯდომის მეორე მესამე-
დში უკვე გახსნილია; ნაყენების დასამზადებლად საჭიროა
მოსავალი ავიღოთ სრული ყვავილობის ფაზაში, რომელიც
უნდა გამოშრეს ჩრდილში 30-40°C ტემპერატურის პირობე-
ბში. განსაკუთრებული ყურადღება უნდა დაეთმოს ყვავილ-
საჯდომის გამოშრობას. მთლიანობაში ტენიანობა არ უნდა
აღემატებოდეს 10%-ს. გამშრალ ყვავილებში ეთერზეთის
შემცველობა აღწევს 1%-ს. ყურადღებას იპყრობს ის მომე-
ნტი, რომ თუ მოსავლის აღება ხორციელდება დღის ყვე-
ლაზე მაღალი ტემპერატურის დროს ეთერზეთის შემცვე-
ლობა ყოველთვის მეტია ვიდრე დილის ან საღამოს საათე-
ბში, ამიტომ რეკომენდირებულია, მოსავლის აღება შუა-
დღის პერიოდში.

ტუხტი

Althaea officinalis

მიეკუთვნება ბალბასებრთა — *Malvacea* — ოჯახს, მრავალწლოვანი ბალახოვანი 60-150 სმ სიმაღლის მცენარეა. (ნახ. 11), მთლიანად დაფარულია ვარსკვლავისებური ბუსუსებით. ფესვი ვითარდება ხორცოვან ფესურად. ღერო დატოტიანებული ცილინდრული ფორმის, ფოთლები ყუნწიანი მორიგეობით განლაგებული, ზედა ფოთლებში კვერცხისებური ფორმის, შუა და ქვედა კი სამ და ხუთნაკეთიანი. ყვავილი ზის 2-3 ცალი ერთ მოკლე ყუნწზე, ზედა და შუა ფოთლების უბეებში, ხუთ წვერიანი, გვირგვინი ღია თეთრი ან ვარდისფერი, მტკრიანა მრავალი, ნაყოფი თესლურა.

ტუხტის მცენარე შეიცავს დიდი რაოდენობით 10-15 პროცენტს ლორწოვან ნივთიერებებს, რომელსაც იყენებენ სასუნთქი გზების, ყელის კატარით დაავადებების დროს.

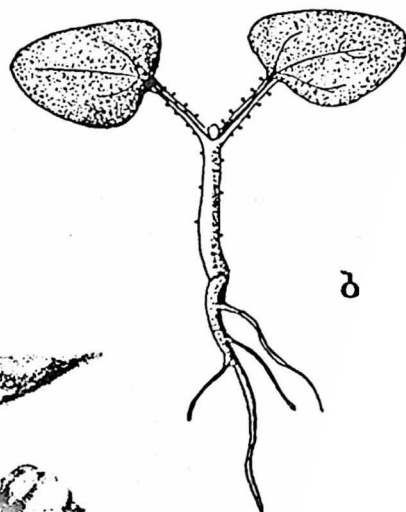
ტუხტი გავრცელებულია მდინარეებისა და არხების პირას, გვხვდება მდელოებზე, ის არ უყენებს დიდ მოთხოვნებს ნიადაგურ-კლიმატურ პირობებს, ამიტომ მისი კულტურაში შემოტანა და გამრავლება არ წარმოადგენს არავითარ სიძნელეს. ჩვენი ექსპერიმენტების შედეგების მიხედვით ის ძალზედ კარგად განვითარდა ლაგოდეხისა და გორის რეგიონებში. რის შემდეგაც შემუშავდა რეკომენდაციები მისი მოვლა-მოყვანის შესახებ.

ტუხტისთვის საუკეთესო წინამორბედად შეიძლება ჩაითვალოს სათოხნი კულტურები, სასურველი არ არის ბალბახებრთა ოჯახის წარმომადგენლების მოსავლის აღების შემდეგ გამონთავისუფლებულ ნიადაგზე მისი თესვა-მოყვანა, თუ ეს აუცილებელია მაშინ საჭიროა ნიადაგის დასვენება 2-3 წლის განმავლობაში.

ნიადაგი დასათესად უნდა მომზადდეს წინასწარ, ის უნდა

ა

ბ

გ

ნახ. 11

ტუხტი სამეურნალო

ა - აღმონაცენი;

ბ - ორი ფოთლის ფაზა;

გ - ზრდასრული მცენარე.

გაფხვიერდეს 5-7 სმ სიღრმეზე. თესვა უნდა განხორციელდეს აპრილის თვეში, თესვის ჩათესვის სიღრმე 1-2 სმ. ერთ პაზე თესვის ნორმა შეადგენს 5-6 კგ-ს, თესვა რეკომენდირებულია მწკრივებად, მწკრივებს შორის მანძილი 30-35 სმ.

აღმონაცენი თავიდანვე საჭიროებს ყურადღებას, ნათესი უნდა გაიმარგლოს და გაითოხნოს, ეს ღონისძიებები შეიძლება იყოს ორჯერადი ან სამჯერადი, იმის მიხედვით თუ როგორი დასარეველიანებულია ნიადაგი. აღმოსავლეთ საქართველოს პირობებისათვის საჭიროებს ორჯერად მორწყვას.

როგორც ცნობილია ტუხტის ყვავილებისა და მწვანე მასის გარდა გამოიყენება ფესვებიც. თუ მოსავლის მიღება ხდება ფესვების გამოყენების მიზნით, მაშინ საჭიროა დამატებითი ღონისძიების ჩატარება, კერძოდ საჭიროა ფესვებზე ნიადაგის შემოყრა, რომელიც აძლიერებს ფესვების ზრდას და მოსავალი უფრო მაღალია.

ფოთლებისა და ყვავილების მოსავლის აღება ხდება სრული ყვავილობის ფაზაში, რომელიც ივლისის შუა რიცხვებიდან დგება. მოსავლის აღება შეიძლება განხორციელდეს ხელით. იმის გამო, რომ მცენარეში ღორწოვანი ნივთიერებების არსებობა შენარჩუნებული იქნას საჭიროა გამოშრობა უფრო მეტი ხნის განმავლობაში 40-50°C ტემპერატურაზე განხორციელდეს.

რაც შეეხება ფესვების მოსავლის აღებას, ის უნდა განხორციელდეს შედარებით უფრო გვიან, რადგან ღორწოს შემცველობა უფრო მაღალი იყოს. ფოთლების მოცილების შემდეგ ფესვები უნდა ამოიყაროს ნიადაგიდან ხელით, შემდეგ ის უნდა გაირეცხოს და დაიჭრას. დაუშვებელია ფესურების სველ მდგომარეობაში დატოვება. გაშრობა უნდა მოხდეს 50°C ტემპერატურაზე, იმ დრომდე სანამ ფესვების დამტვრევა არ იქნება შესაძლებელი. ტენიანობა არ უნდა აღემატებოდეს 6 პროცენტს. ასეთ კონდიციამდე მოყვანილი მასალა შეიძლება იქნეს გამოყენებული.

ფარსმანდუკი *Achilea millefolium* L.

მიეკუთვნება რთულყვავილოვანთა — Asteraceae (Compositae) — ოჯახს. მრავალწლოვანი ბალახოვანი მცენარეა (ნახ. 12), წერილი ჰორიზონტალურად განლაგებული ფესურებით, სწორმდგომი ღეროთი, მორიგეობით განლაგებული ლანცეტა ან ხაზურა ფორმის ფოთლებით. ქვედა ფოთლები შედარებით ფართოა, 10-15 სმ. სიგრძის, შუა ფოთლები კი უფრო წერილი და მჯდომარე. ყვავილედ იკაფათა, რომელიც შეკრებილია ღეროების წვერზე, განაპირა ყვავილები ენისებრია, შუა ყვავილები კი მილისებური, ორსქესიანი. თესლურა ბრტყელი, მოვერცხლისფრო-ნაცრისფერი, 1,5-2 მმ სიგრძის. ყვავილობს ივლისიდან.

ფარსმანდუკი შეიცავს ეთერზეთებს, მთრიმლავ ნივთიერებებს, C ვიტამინს. გამოიყენება სისხლდენის შესაჩერებლად და ჭრილობების შესახორცებლად, ღვიძლის დაავადების სამკურნალოდ.

ფარსმანდუკს გააჩნია ბუნებრივი გავრცელების ფართო არეალი, ის საქართველოში თითქმის ყველგან გვხვდება. მას არ გააჩნია ნიადაგურ-კლიმატური პირობებისადმი განსაკუთრებული მოთხოვნები. არ უყვარს ძლიერ ტენიანი ადგილები. წინამორბედ კულტურად შეიძლება იყოს როგორც სათოხნი ასევე სანაწვერალო კულტურები.

ფარსმანდუკის გაკულტურების მიზნით ჩვენს მიერ ის

მოყვანილი იქნა ველურად მოზარდი, ბუნებრივ პირობებში მოყვანილი თესლიდან.

ფარსმანდუკის მოსაყვანად ნიადაგი უნდა მომზადდეს ადრე გაზაფხულზე. ნიადაგის პირველადი დამუშავება უნდა მოხდეს ადრე გაზაფხულზე 5-7 სმ. სიღრმეზე, გაფხვიერდეს და დაიტკეპნოს. თესვა შეიძლება განხორციელდეს აპრილის თვეში, როცა ტემპერატურა 20°C -ს მიაღწევს. თესვა უნდა განხორციელდეს მწკრივებად, მწკრივებს შორის მანძილია 30-40 სმ. დაშორებით. ერთ ჰა-ზე მცენარეთა რაოდენობა უნდა განისაზღვროს 60-65 ათასით. თესვის ნორმა 1 ჰა-ზე შეადგენს 3 კგ-ს. თესვის შემდეგ სასურველია ნიადაგი დაიტკეპნოს.

აღმონაცენის პირველივე დღეებში სასურველია ჩატარდეს გამარგელა, რადგან არ დაიჩაგროს აღმონაცენი. მომდევნო ეტაპზე უნდა ჩატარდეს თოხნა კულტივაცია. მოწყვა ტარდება საჭიროების მიხედვით.

საქართველოს პირობებში ფარსმანდუკის მოსავლის აღება უნდა განხორციელდეს აგვისტოს მეორე ნახევრიდან, როცა იწყება მცენარეთა მასობრივი ყვავილობა. მცენარე უნდა მოიჭრას 20-25 სმ სიმაღლეზე, მოჭრილი მასა უნდა გაშრეს ჩრდილში $40-50^{\circ}\text{C}$ ტემპერატურაზე, რაც შეიძლება მოკლე პერიოდში, გამომშრალი მასა შეიძლება დაფასოდეს და გაუკეთდეს მას რეალიზაცია.

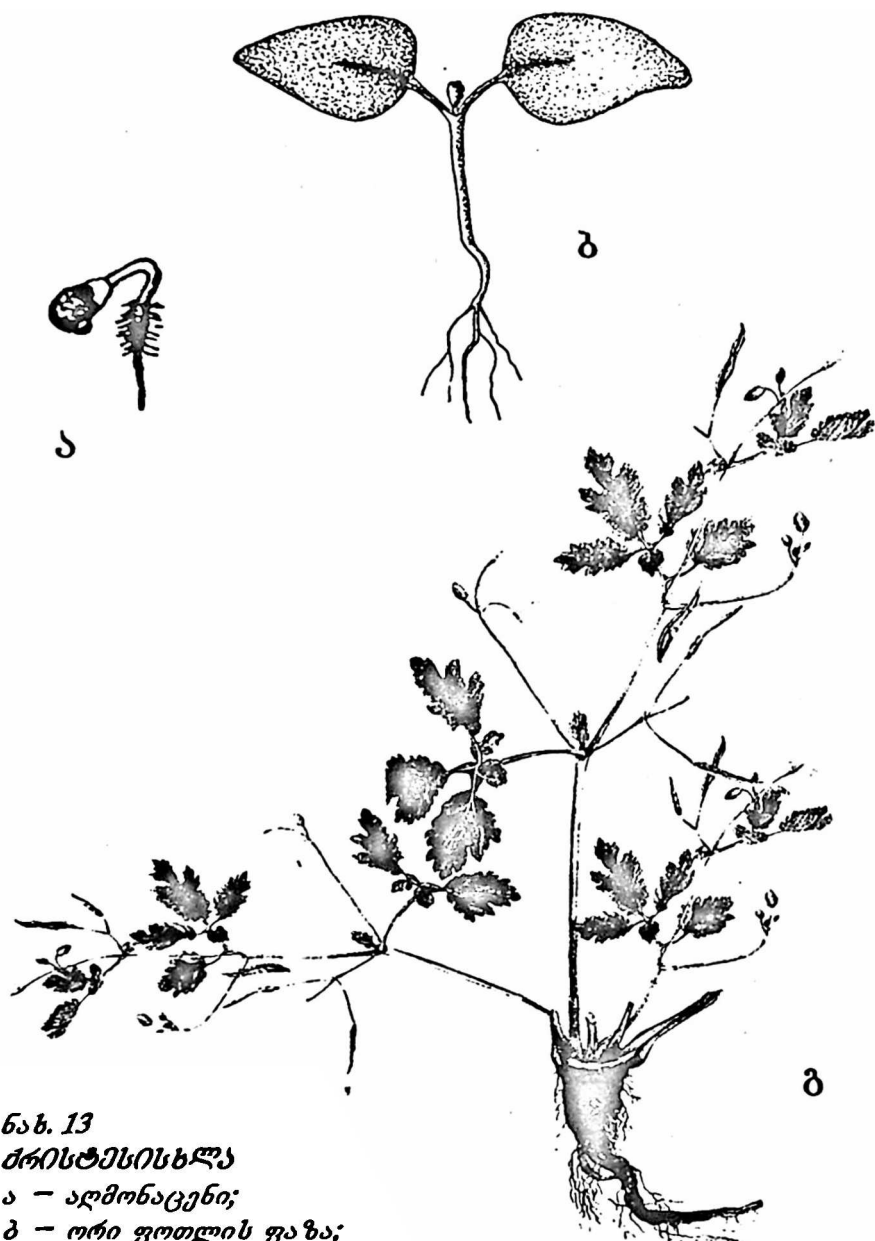
ქრისტესისხლა *Chelidonium mayus L.*

მიეკუთვნება ყაყაჩოსებრთა — Papaveracea — ოჯახს. მრავალწლოვანი ბალახოვანი მცენარეა (ნახ. 13), სიმაღლით 25-100 სმ. მისი ფესვი მთავარდერძაა, დატოტვილი მოკლე ფესურებით. ღერო სწორმდგომი, დატოტვილი. ფოთლები მოპირდაპირედ განლაგებული, უმეტესად მომრგვალო არათანაბრად დაკბილული. ყვავილები ყვითელი ფერის, ღეროს ბოლო ქოლგისებურ ყვავილედად არის შეკრებილი, ქოლგა შედგება ოთხი ფართო კვერცხისებური ფურცლისაგან. ნაყოფი ჭოტისებრი ერთბუდნიანი კოლოფია — სიგრძით 3-6 სმ, რომელშიც ვითარდება მოშავო-ყავისფერი პრიალა თესლი.

ქრისტესისხლას შემადგენლობაში შედის ალკალოიდები, ბერბერინ-პროტოპინი, ხელიდონინი, ჰემოხელიდონინი, კოპტიზინი, სტილოპინი, ხელესიტრონი, სარგვინარინი, საპონინები, ფლავონოიდები, ასკორბინის მჟავა, ვიტამინი A. ორგანული მჟავები ვაშლის, ლიმონის და სხვა.

ქრისტესისხლას რძე-წვეთს იყენებენ მეჭეჭების, პიგმენტური ლაქების, კოჟრების მოსაშორებლად, წყლულების, ჭრილობების, დანაყარის და კანის სხვა დაავადებების სამკურნალოდ. გამონახარშს და ნაყენებს კი ღვიძლის, ნაღვლის სადინარების დაავადებების დროს — როგორც ტკივილგამაყუჩებელი საშუალება.

ქრისტესისხლა არ უყენებს დიდ მოთხოვნებს გარემო პირობებს, განსაკუთრებით კარგად ვითარდება ნოყიერ ნი-

ნახ. 13

ძრისტესისხლა

ა - აღმონაცენი;

ბ - ორი ფოთლის ფაზა;

გ - ზრდასრული მცენარე.

ადაგებზე. საუკეთესო წინამორბედად შეიძლება ჩაითვალოს სათოხნი კულტურები.

ნიადაგი უნდა დამუშავდეს 5-7 სმ სიღრმეზე, კარგად გაფხვიერდეს და დაიტკეპნოს. თესვა უნდა განხორციელდეს მარტის მეორე ნახევარში აპრილის დასაწყისში მარცვლის ჩათესვის სიღრმე 1,5-2 სმ. თესლი კარგად უნდა დაიფაროს. მწკრივებს შორის მანძილი უნდა შეადგენდეს 25-30 სმ. რაც საშუალებას იძლევა ადვილად ჩატარდეს აგროტექნიკური ღონისძიებები, თოხნა კულტივაცია, მარგელა, რომელიც უნდა განხორციელდეს საჭიროების მიხედვით. იმის მიხედვით, თუ როგორი პირობებია თესლის გაღვივებისათვის, პირველი აღმონაცენი ორი სამი კვირის შემდეგ ჩნდება, რომელიც პირველ ეტაპზე სუსტია, ხოლო ორი ფოთლის ფაზაში მცენარე უკვე კარგადაა განვითარებული. ზრდის სრულ ფაზაში მცენარე არის კარგად შეფოთილი და ძლიერ განვითარებული.

ლაგოდებისა და გორის პირობებში დაავადებებისა და მავნებლების უარყოფითობის ზეგავლენა არ აღნიშნულა.

ქრისტესისხლას მოსავალს იღებენ მიწისზედა ნაწილებს, ღეროებს, თავისი ფოთლებით, მისი ყვავილობის ფაზაში, აცილებენ გაუხეშებულ ნაწილებს. მცენარე შხამიანია, ამიტომ მისი შეგროვების დროს არ შეიძლება ხელებით სახის ან თვალეების შეხება.

ადებულ მასას აშრობენ თხელ ფენად, გაშლილ საშრობზე, რაც უფრო სწრაფად გაშრება ნედლეული, მით მეტი სასარგებლო ნივთიერებების შენარჩუნება ხდება მასში. გამშრალი ნედლეული უნდა შევინახოთ, ნაჭრის პარკებში მშრალ ადგილას, ასეთი წესით დამზადებული მასა მზად არის სასაქონლო ფორმით დაფასოებისათვის.

შავბალახა

Leonurus cardiaca L.

მიეკუთვნება ტუჩოსანთა — Labiatae (Lamiaceae) — ოჯახს. მრავალწლოვანი ბალახოვანი მცენარეა (ნახ. 14), იზრდება 50-150 სმ. სიმაღლის, ინვითარებს გამერქნებულ ვერტიკალურ ფესურას. ღერო სწორმდგომი, ზედა ნაწილში დატოტვილი. ფოთოლი ყუნწიანი მოპირდაპირედ განლაგებული. ყვავილი ვარდისფერი, რომელიც ღეროს ბოლოზე ქმნის თავისებურ ყვავილედს. ნაყოფში ვითარდება ოთხი თესლი.

შავბალახა გავრცელებულია თითქმის მთელ საქართველოში, გვხვდება თითქმის ყველა ტიპის ნიადაგებზე, ბაღებში, ვენახებში, ყანებში, გზის პირებზე, ღობის ძირებში და სხვა. იმის გამო, რომ მას არ ეტანება საქონელი, გამრავლების მაღალი ინტესივობით გამოირჩევა.

შავბალახას მიწისზედა ნაწილები შეიცავენ ალკოლოიდებს, ფლავონოიდებს, მთრიმლავ ნივთიერებებს, საპონინებს, ეთერზეთს, ასკორბინის მჟავას და სხვა.

შავბალახას ნაყენს იყენებენ როგორც ნერვების დამამშვიდებელი საშუალება, აგრეთვე კუჭნაწლავის დაავადებების, სპაზმების, საგულე საშუალებად და სხვა.

მრავალი მეცნიერი აღნიშნავს შავბალახას დადებით ეფექტს წნევის ნორმალიზებისათვის, კრუნჩხვების საწინააღმდეგოდ, გულის რიტმის დასარეგულირებლად და სხვა.

იმის გამო, რომ შავბალახა გამოირჩევა მაღალი პლასტიკურობით და გავრცელების ფართო არეალით, ის შესაძლებელია მოყვანილი იქნეს საქართველოს ნებისმიერ რეგიონში. ის არ აყენებს დიდ მოთხოვნებს ნიადაგის ტიპისა და წინამორბედი კულტურების მიმართ: ჩვენს ექსპერიმენტ-

ა

ბ

გ

ნახ. 14

შაგბალახა

ა - აღმონაცენი;

ბ - ორი ფოთლის ფაზა;

გ - ზრდასრული მცენარე.

ნტში საუკეთესო წინამორბედად შეირჩა სათოხნი კულტურები.

შავბალახასთვის ნიადაგის პირველად დამუშავება უნდა მოხდეს 5-10 სმ. სიღრმეზე, ნიადაგი კარგად უნდა გაფხვიერდეს და მოსწორდეს. თესვა დასაშვებია აპრილის პირველ დეკადაში. ერთ ჰა-ზე საჭიროა 10-12 კგ. თესლი. თესლის ჩათესვის სიღრმე 1,5-2 სმ. თესვა უნდა განხორციელდეს მწკრივებად, მწკრივებს შორის მანძილი სასურველია იყოს 40-50 სმ.

თესვიდან 10-15 დღის შემდეგ იწყება აღმოცენება, აღმონაცენი შედარებით სუსტია, ხოლო ორი ფოთლის ფაზაში ის უკვე შესამჩნევად ძლიერდება (სურ. 14). იმის გამო რომ შავბალახა ინვითარებს ძლიერ ვეგეტატურ მიწის ზედა ნაწილებს ის ჩაგრავს სარეველა მცენარეებს და თვითონ კარგად ვითარდება. აქედან გამომდინარე პირველი მარგვლა და თოხნა კულტივაცია თუ დროზე ჩატარდა, შემდგომი მოვლითი ღონისძიებები საკმაოდ გაადვილებულია, მითუმეტეს თუ ნაკვეთი თავიდან კარგად არის გასუფთავებული. ქართლსა და კახეთის პირობებში საჭიროების მიხედვით საჭიროა მორწყვის ჩატარება, რომ მივიღოთ დიდი როდენობით მიწის ზედა ვეგეტატური მასა.

შავბალახა ყვავილობას იწყებს ივნისის პირველ რიცხვებიდან და სრული ყვავილობა გრძელდება აგვისტოს ბოლომდე. სიმწიფის ხანა კი აგვისტოს ბოლოდან — სექტემბრის პირველ ნახევრამდეა. მისი მოსავლის აღება ხდება ყვავილობის ფაზაში, აღებული უნდა იქნეს მისი გვერდითი ყლორტები, ღეროს წვეროები ყვავილებითა და ფოთლებით. აღება შეიძლება სპეციალური საჭრელებით (დანით ან სეკატორით). მასალის აღება სასურველია მშრალ ამინდში, რომ არ შეყვეს სისველე. შეგროვილი მასა უნდა გაიშალოს თხლად და გამოშრეს ჩრდილში. ასეთი წესით დამზადებული მასალა შეიძლება შევინახოთ 3 წლის განმავლობაში.

ჭინჭრის დედა

Lamium album

ჭინჭრის დედა შეიცავს ალკალოიდებს, გლიკოზიდებს, საპონინებს, ფლავონოიდებს, მთრიმლავ ნივთიერებებს, ლორწოს, პისტამინს, ვიტამინ C-ს და სხვა.

ჭინჭრის დედა გამოიყენება კუჭნაწლავის იმ დაავადებების დროს რომელსაც თან სდევს ფაღარათი. ყვავილების ნაყენი გამოიყენება როგორც ამოსახველბელი საშუალება ტრაქეიდების, ბრონქიტების, ბრონქული ასთმის და სასუნთქი ორგანოების სხვა დაავადებების დროს. მის ნაყენს ხშირად ხმარობენ როგორც სისხლისაღმდგენ საშუალებას, აგრეთვე ღვიძლის, თირკმელების და შარდის ბუშტის დაავადებებისას.

ჭინჭრის დედა გავრცელებულია მთელ საქართველოში გვხვდება ბაღებში, ბუჩქნარებში, გზების და ტყის ნაპირებზე. ის არ უყენებს დიდ მოთხოვნებს ნიადაგურ კლიმატურ პირობებს და ამიტომ მისი კულტურაში შემოტანა არ არის დაკავშირებული არავითარ პრობლემებთან. მის მოსაყვანად ნიადაგი უნდა დამუშავდეს 5-10 სმ. სიღრმეზე და კარგად გაფხვიერდეს. თესვა უნდა მოხდეს აღმოსავლეთ საქართველოს პირობებისათვის აპრილის პირველ ნახევარში, ხოლო დასავლეთ საქართველოში შეიძლება უფრო ადრეც. თესლი უნდა ჩაითესოს 1-2 სმ. სიღრმეზე, ერთ ჰა-ზე საჭიროა 8-10 კგ. თესლი. სასურველია თესვის შემდეგ ნიადაგის მოტეპვნა, თესლის გაღვივების უკეთესი პირობების შექმნის მი-

ნახ. 15
პინჯრის ღერო

ზნით. მწკრივებს შორის მანძილი უნდა იყოს 30-40 სმ, რათა ადვილად ჩატარდეს მოვლითი ღონისძიებები, თოხნა, კულტივაცია, გამარგელა. ჯინჭრის დედა თავიდანვე კარგად ვითარდება და ასწრებს განვითარებას სარეველა მცენარეებს, ამიტომ ვეგეტაციის პერიოდში საკმარისია რიგებს შორის ერთი ან ორი თოხნა კულტივაციის ჩატარება. აღმოსავლეთ საქართველოს პირობებისათვის მორწყვა ტარდება საჭიროების მიხედვით.

სამკურნალოდ გამოიყენება ზრდასრული მცენარის ყვავილები და ფოთლები, მოსავლის აღება ხდება ხელით — საჭრელი მაკრატლით, აღებული მასალა უნდა გამოშრეს ჩრდილში 40°C ტემპერატურაზე. ასეთი სახით დამზადებული მასალა შეიძლება შენახული იქნეს ორი სამი წლის განმავლობაში.

ჩვენს მიერ საქართველოს სხვადასხვა რეგიონში (ქობულეთი, გორი, ლაგოდეხი) ჩატარებული ექსპერიმენტული ხასიათის სამუშაოების შედეგების მიხედვით შეგვიძლია დავასკვნათ, რომ სამკურნალო მცენარეთა ზოგიერთი იშვიათი სახეობები საკმაოდ კარგად შეეგუენ გაკულტურების პროცესს და შესაძლებელია მათი შინაურ პირობებში მოყვანა.

აქვე უნდა აღინიშნოს ის მომენტიც, რომ ზოგიერთი სახეობები: ნალველა, ბარამბო, ლაშქარა, ანისული და სხვა, აღმოსავლეთ საქართველოს პირობებისათვის ძალზე სუსტად განვითარდნენ, ჩვენი აზრით ეს მომენტი გათვალისწინებული უნდა იქნეს შემდგომი მუშაობისას, რაც დაკავშირებული იქნება აგროტექნოლოგიური პროცესების შემდგომ დახვეწასთან, მცენარის ბიოლოგიიდან გამომდინარე ზოგიერთ მის თვისებებთან და სხვა, რაც უდაოდ განსაზღვრავს მათი კულტურაში შემოტანის პერსპექტივას.